

式会社ア スク出版、2008。 – 111頁; 5. 小池清治. 慣用句の分類とその応用 // 宇都宮大学研究論集。 – 第16号, 2003。 – 89-104頁; 6. 佐藤喜代治. 国語学研究事典。 – 明治書院, 1977。 – 1007頁; 7. 松原純一. 現代日本語の慣用句 // 聖徳大学研究紀要。 – 第9号, 1998。 – 87-90頁; 8. 宮地裕. 慣用句の意味 // ことばシリーズ34言葉の意味。 – 文化庁, 1991。 – 65-76頁; 9. 使い方の分かる類語例解辞典。 – 小学館; 新装版, 1994。 – 1214頁。

Ю. Дзябко,

Львівський національний університет
імені Івана Франка

ЯДЕРНА ЗОНА МІКРОПОЛЯ «МОВНА ПОЛІТИКА» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЯПОНСЬКІЙ МОВАХ

У статті здійснено зіставний аналіз одиниць ядерної зони мікрополя «мовна політика» в українській та японській мовах. Встановлено особливості парадигматичної співвіднесеності, визначено спільні та відмінні ознаки семантики термінів.

Ключові слова: соціолінгвістична термінологія, мікрополе термінів, термінологічне гніздо, ядерна зона.

В статье осуществлен сопоставительный анализ единиц ядерной зоны микрополя «языковая политика» в украинском и японском языках. Установлены особенности парадигматической сопоставительности, определены общие и отличительные признаки семантики терминов.

Ключевые слова: социолингвистическая терминология, микрополе терминов, терминологическое гнездо, ядерная зона.

The article is devoted to the contrastive analysis of the units which belong to the core of the microfield «language policy» in the Ukrainian and Japanese languages. The peculiarities of the paradigmatic correlation, the common and distinctive semantic features of the terms are established.

Key words: sociolinguistic terminology, microfield of terms, word-family of the term, core.

Мета статті – виявити одиниці ядерної зони мікрополя «мовна політика» у кожній із мов і за допомогою зіставного аналізу визначити спільні та відмінні ознаки у семантичній структурі термінів. Поставлена мета зумовлює увагу до таких завдань: 1) обґрунтувати теоретичні засади опису терміносистеми української та японської мов; 2) виявити одиниці, які належать до ядра мікрополя «мовна політика» в обох мовах; 3) встановити спільні та відмінні ознаки в семантиці українських та японських

одиниць. Матеріалом дослідження послуговували соціолінгвістичні терміни, відібрані методом суцільної вибірки із лінгвістичних словників та соціолінгвістичних праць української та японської мов.

В основу нашого дослідження покладено думку про те, що весь словниковий склад можна поділити на певні класи, які утворюються перетином категоріальних ознак, при цьому інтегральні компоненти є першоосновою виділення класів і підкласів системи, а диференційні ознаки – з'єднувальною ланкою; вони певним чином організують одиниці всередині поля [Шмелев 1973, 155]. Зіставні дослідження термінологічних полів дозволяють побачити те універсальне, що складає сутність наукового пізнання в різних соціолінгвістичних традиціях, та виявити те ідіоетнічне, що утворює національну мовну картину [Мацюк 2006, 492].

Одним із базових понять соціолінгвістики, яке належить до ядра її предметного поля, є категорія *мовна політика* [Мацюк 2009, 9-11]. Інваріантом (домінантою) мікрополя «мовна політика» є термін *мовна політика* в українській мові й термін-відповідник 言語政策 в японській мові. Ядро мікрополя «мовна політика» моделюємо шляхом виокремлення термінологічних гнізд (ТГ). Кожне гніздо формується на основі семантичної вмотивованості, структурної похідності термінів і їхньої приналежності до терміносистеми соціолінгвістики. Розподіл термінологічних гнізд має родо-видовий ієрархічний характер, який сприяє детальному опису мовнополітичних понять та відображає семантично-структурні зв'язки між ними у кожній із мов.

На вершині ієрархії змодельованого мікрополя в обох мовах розташовані терміни-відповідники *мовна політика* та 言語政策. Інтегральною (родовою) семою значення терміна *мовна політика* виступає компонент «мовні заходи», а у семантиці японського відповідника 言語政策 відображається родовий компонент «言語方策» (див.: [Дзябко 2011, 28-35]). Тому до ядра мікрополя відносимо одиниці, які у своїй семантичній структурі містять інтегральну сему або ж у своєму тлумаченні послуговуються інваріантним терміном як основним семантичним компонентом-ідентифікатором, вказуючи на безпосередній семантичний зв'язок.

Висловлюємо припущення, що зіставний аналіз семантики термінів мікрополя «мовне політика» дозволяє виявити спільні й відмінні ознаки у структурі значень термінологічних одиниць ядер співвіднесених мікрополів, які засвідчують про повну відповідність, часткову невідповідність, повну невідповідність семантики (міжмовні лакуни), ілюструючи структурування дійсності засобами мовних картин світу.

Повна відповідність семантики. В обох мовах зафіксовано терміни, які характеризуються повним збігом семантичної структури, що вказує на спільність розвитку соціолінгвістичного знання. Так, терміни-інваріанти *мовна політика* та 言語政策 за допомогою тотожних видових сем «регулювання мовних заходів у державі / за кордоном» і «国内/外国に対する政策» формують еквівалентні гіпонімічні ряди: *мовна політика* → *зовнішня мовна політика*, *внутрішня мовна політика*, 言語政策 → 対外言語政策, 対内言語政策 (ТГ1). Повну відповідність змісту виявляють терміни «мовне планування» (ТГ8) і «言語計画» (ТГ6). В обох мовах зазначені еквіваленти позначають реалізацію заходів для вирішення мовного питання у державі [Лазаренко 2002, 6; 応用言語学事典 2003, 353]. На основі диференційної семи «реалізація

мовних заходів» в українській мові та «実施される政策» – в японській мові терміни-відповідники *мовне планування* і 言語計画 вступають в еквіполентну опозицію з домінантами, виявляючи безпосередній семантичний зв'язок з ними.

І в українській, і в японській мовах зафіксовано тотожну видову класифікацію еквівалентних понять *мовне планування* та 言語計画. За допомогою спільної семи «мовні заходи» і диференційної «мета мовних змін» модель мовного планування в обох мовах постає як гіпонімічна парадигма одиниць: в українській мові – *планування мовної бази, планування статусу мов, планування засвоєння мов*, у японській – 実体計画, 席次計画, 普及計画. Однак синонімія серед одиниць японської мови зумовлює розбіжність у відсотковому співвідношенні відповідників обох мов. Значення української терміносполуки *планування мовної бази* (яка позначає розробку заходів, що забезпечують функціонування державної мови) в японській мові передають терміни-дублети 実体計画, 本体計画 і コーパス計画. Поняття *планування статусу мов*, пов'язане із заходами надання тій чи іншій мові певного статусу, відображають японські синоніми 席次計画 і 地位計画. Сполука *планування засвоєння мови* (як назва державних заходів, метою яких є засвоєння національної чи іноземної мови у процесі навчання) в японській мові відповідає семантиці термінів 普及計画 і 習得計画 [Чередник 2010; 山本忠行 2008].

Часткова невідповідність семантики. При частковій семантичній невідповідності кількість диференційних сем у зіставлених відповідниках відрізняється, або ж міжмовні відповідники характеризуються подібністю змісту зіставлених одиниць, а не тотожністю. У межах мікрополя спостерігаємо розбіжності у формуванні видових назв когіпонімів *зовнішня мовна політика* і *внутрішня мовна політика* та 対外言語政策 і 対内言語政策. В українській терміносистемі термін *зовнішня мовна політика* постає гіперонімом до терміна *мовна політика інтернаціоналізації*, тоді як його японський відповідник 対外言語政策 утворює родо-видовий зв'язок із терміном 日本語政策 *мовна політика щодо японської мови як іноземної*. Термін 対内言語政策, що відповідає українському *внутрішня мовна політика*, вступає у гіпонімічні відношення з одиницями, які позначають напрями мовної політики всередині країни: 国語政策 *мовна політика щодо національної мови*, 少数語政策 *мовна політика щодо мовних меншин*, 移民語政策 *мовна політика щодо іммігрантів*.

На основі диференційної семи «модель впровадження мовних заходів» в українській мові термін *мовна політика* вступає у родо-видові відношення із термінами *асиміляційна мовна політика, диференційна мовна політика, мультикультурна мовна політика (плюралізм)* [Мацюк 2009, 39]. У японській мові знаходимо неповну парадигму цієї гіперо-гіпонімічної групи, оскільки відповідників на позначення поняття *диференційна мовна політика* немає. Натомість за допомогою тотожної видової ознаки «言語政策の実施の基礎» «модель реалізації мовної політики» сформовано видову класифікацію терміна-домінанти через низку термінів: 言語同化政策, 多言語政策, 風土言語政策, 国際言語政策 [益田 1997, 87], які є відповідниками до українських понять *асиміляційна мовна політика, мовна політика багатомовності, регіональна мовна політика, мовна політика інтернаціоналізації* відповідно.

На часткову невідповідність у структурі української та японської терміносистем

вказує зіставлення гіпонімічних парадигм, утворених від домінант *мовна політика* і *言語政策* за допомогою диференційних сем «історично зумовлений вияв мовних заходів» в українській мові [Мацюк 2009, 38] та «他国に文化的言語的に同化すること» «мовно-культурна асиміляція з іншою країною» – в японській [Wikipedia]. В українській мові спостерігаємо гіпонімічний ряд *англізація, арабізація, іспанізація, полонізація, романізація, русифікація, угорщення (мадяризація), українізація, чехізація* (ТГ7), тоді як у японській мові зафіксовано поняття *英語化, 中国化, ローマ字化 (ローマナイズ), ロシア化, 日本化* (ТГ5), які співвідносимо із українськими назвами *англізація, китаїзація, романізація, русифікація, японізація*.

Окрім терміна *мовне планування*, в українській мові на позначення заходів реалізації мовної політики використовують абсолютні синоніми *мовне облаштування* та *мовне будівництво* [Мацюк 2009, 36]. На відміну від української мови, в системі японської мови спостерігаємо диференціацію понять, які частково відповідають змісту цих термінів. Лексема *言語計画* *мовне планування* формує синонімічний ряд із одиницею *言語管理* (еквівалент англійського терміна *language management*). Порівняно із загальними функціями *言語計画*, а саме вироблення концепцій щодо нормалізації мовного життя суспільства, одиниця *言語管理* позначає впровадження конкретних змін у мовній поведінці та мовних відносинах країни [木村 2005, 6].

Міжмовні часткові невідповідності засвідчують гіпоніми термінів-еквівалентів на позначення видів мовного планування. В українській соціолінгвістиці до основних заходів *планування мовної бази* відносять *графізацію, стандартизацію* та *модернізацію мови*, при семантичній опозиції яких актуалізується сема «форма мовного планування». Нагомість у японській соціолінгвістиці еквівалентна категорія *実体計画* має лише такі аспекти вияву, як *標準化* та *近代化*. Термін *標準化* називає процес встановлення мовного стандарту та писемності, тобто заходи зі *стандартизації мови*. Лексема *近代化* позначає процес розроблення лексичної системи та оновлення мовних ресурсів і семантично відповідає українській назві *модернізація*. Мовні заходи *графізації*, спрямовані на побудову писемності, у японській соціолінгвістиці розглядають як складову поняття *成分化*. Термін *成分化*, позначаючи заходи із впорядкування мовних норм, відповідає значенню української лексеми *кодифікація*. На основі спільної семи *言語規範* мовна норма одиниця *成分化* формує відношення включення із низкою видових понять: *文字化 (планування орфографічних норм), 文法化 (планування граматичних норм, або графізація), 語彙化 (планування лексичних норм)* [応用言語学事典 2003, 354]. Зазначені одиниці (окрім терміна *文字化*, зміст якого передає відповідник *графізація*) належать до безеквівалентної лексики в українській мові.

Повна невідповідність семантики. Прикладами невідповідності виступають українські когіпоніми *перспективна мовна політика* та *ретроспективна мовна політика* (диференційна сема «збереження / зміна мовної ситуації») (ТГ3), терміни *гендерна мовна політика* (диференційна сема «гендер») (ТГ5) і *рідномовна політика* (диференційна сема «мовні заходи щодо розвитку української мови») (ТГ6). Сема «гендер» об'єднує назву *гендерна мовна політика* в еквіполентну опозицію з терміном *гендерна асиметрія (сексизм)* [Мацюк 2009, 38]. Безеквівалентними в українській

мові постають японські терміни 言語教育政策 (диференційна сема «言語教育に関する政策») «заходи щодо навчання мов») (ТГ3), 言語拡散政策 (диференційна сема «言語拡散») «мовне поширення») (ТГ4), які пропонуємо перекладати як *політика мовної освіти* і *політика мовного поширення* відповідно. У свою чергу одиниця 言語教育, яка є інтегральним семантичним компонентом терміна 言語教育政策, виступає гіперонімом до назв 母語教育政策, 外国語教育政策 та 第二言語教育政策 (диференційна сема «言語地位») «статус мови»), що позначають *заходи навчання рідної мови, іноземної мови та другої мови*.

Підсумуємо. Зіставний аналіз семантичної структури термінів-відповідників *мовна політика* і 言語政策 дозволив змоделювати структуру ядра термінологічного мікрополя «мовна політика» в українській та японській мовах та виявити спільні і відмінні ознаки у формуванні мовнополітичних понять. Ядро мікрополя «мовна політика» в українській мові формується на основі інтегральної семи «мовні заходи» і складається із 8 термінологічних гнізд. В японській мові до ядерної зони належать одиниці, в основі значення яких лежить еквівалентна інтегральна сема «言語方策», що об'єднує 6 термінологічних гнізд. Структура мікрополя «мовна політика» в обох мовах засвідчує високий ступінь системності, зумовлений розвинутими парадигматичними відношеннями.

1. Дзябло Ю. Мікрополе «мовна політика»: спроба формування методики зіставного аналізу на матеріалі української та японської мов / Ю. Дзябло // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2011. – Випуск 35. – С. 28–35; 2. Лазаренко Л. Досвід мовних політик світу й українська перспектива (інформаційно-аналітичний огляд) / Л. Лазаренко // Українська мова, 2002, №4. – С. 3–22; 3. Мацюк Г. П. Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики: Навчальний посібник / Г. П. Мацюк. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009; 4. Мацюк Г. П. Термін у соціолінгвістичних традиціях / Г. П. Мацюк // Ucrainica II. – Olomouc, 2006. – С. 477–482; 5. Чередник Ю. Мовне планування як складова державної мовної політики: теоретико-методологічний аспект [Електронний ресурс] / Ю. Чередник // Державне управління та місцеве самоврядування, 2010. – Вип. 1 (4). – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2010_1/index.html; 6. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев. – М.: Наука, 1973; 7. Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ja.wikipedia.org/wiki/中国化>; 8. 木村護路クリストフ. 言語政策研究の言語観を問う—言語計画／言語態度の二分法から言語管理の理論へ— / 木村護路クリストフ // 言語政策. 日本言語政策学会, 2005. – P. 1–13; 9. 応用言語学事典 / 小池生夫 (編). – 研究社, 2003; 10. 益田出. 社会言語学 / 出益田. – 大学教育出版, 1997; 11. 井出祥子 (他). 社会言語学 / 井出祥子, 河野守夫, 田中春美, 水谷修. – 株式会社アルク, 2006; 12. 山本忠行. 日本語教育と言語政策 [Електронний ресурс] / 忠行山本 // 日本語教育と日本語政策. – 第34. – Режим доступу: <http://www.jpfg.jp/japanese/survey/tsushin/research/034.html>.